

2016/1

HONISMERET

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA

XLIV. ÉVFOLYAM

HONISMERET

XLIV. évfolyam • 1. szám
2016. február

Kiadja a
HONISMERETI SZÖVETSÉG
1088 Bp., Múzeum krt. 14–16.

Felelős kiadó:
DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA
elnök

Szerkesztőbizottság:
ANDRÁSFALVY BERTALAN
BARTHA ÉVA
DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA
FEHÉR JÓZSEF
GÁLNÉ JÁGER MÁRTA
GÖNCZI AMBRUS HALÁSZ PÉTER
HÁLA JÓZSEF KOVÁTS DÁNIEL
SEBESTYÉN KÁLMÁN
SELMECZI KOVÁCS ATTILA
SZABÓ FERENC
SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN
ZIKA KLÁRA

Szerkeszti:
HÁLA JÓZSEF

Szerkesztőség:
Budapest V., Magyar u. 40.
Levelezési cím: 1370 Budapest, Pf. 364
Tel/fax: 36-1-327-7761
Internetes elérési cím:
www.honismeret.hu
INDEX 25387 E-mail:
honismeret25@gmail.com

Megjelenik
az
Emberi Erőforrások Minisztériuma
a
Nemzeti Kulturális Alap
és a
Magyar Nemzeti Múzeum

támogatásával.

Előfizetési díj egy évre 1980 Ft,
fél évre 990 Ft,
az egyes számok ára 460 Ft.
Előfizetésben terjeszti
a Magyar Posta Rt. Hírlapüzletága
1008 Budapest, Orczy tér 1.
Előfizethető
valamennyi postán, kézbesítőknél
a 11991102-02102799 számlán,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu,
faxon: 303-3440.
További információ: 06 80/444-444

Technikai szerkesztő:
Geiger Annamária

Nyomdai munkák:
Opticult Bt. (Kovács Gyula),
mondAT Kft.

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

- Andics János** helytörténész, Ócsény
Andrásné Marton Zsuzsanna múzeumpedagógus,
Szekszárd
- Bárkányi Ildikó, PhD.** néprajzkutató, Szeged
Basa László ny. tanár, helytörténész, Nagykata
Bezczky Árpád természetvédelmi örkerület vezető,
Esztergom
- Bodó Imre** agrármérnök, helytörténész, Dombóvár
Brunn János ny. tanár, Szekszárd
- Dukát Zsófia** pályázatkezelési osztályvezető,
Esztergom
- Dukrét Géza** ny. tanár, Nagyvárad
- Dulai Alfréd, PhD.** geológus, paleontológus,
Budapest
- Gelencsér József, dr.** jogász, Székesfehérvár
Gesztesi Enikő, PhD. klasszika-filológus,
gimnáziumi tanár, Szekszárd
- Gesztesi Tamás, dr.** ny. belgyógyász főorvos,
Szekszárd
- Gortva János** történelemtanár, doktorandusz, Pásztó
Gyenes Tamás furulyakészítő népi iparművész,
Bernecebaráti
- Halász Péter** ny. főtanácsos, Gyimesközéplek
Hámori Péter társadalomtörténész, Budapest
Hegedűs Gyula agrármérnök, Budapest
Kázmér László pedagógus, önkormányzati képviselő,
Felsőtúr
- Kecskeméti Tibor, PhD.** geológus,
c. főigazgató-helyettes, Budapest
- Kis Krisztián Bálint** történész, tanár, Szolnok
Kiss Pál újságíró, ny. főszerkesztő, Budapest
Kolics Pál ny. iskolaigazgató, Szigetvár
Kúti István helytörténész, Salgótarján
- Limbacher Gábor, PhD.** néprajzkutató, múzeum-
és könyvtárigazgató, Szécsény
- Lukács László, DSc.** néprajzkutató, egyetemi tanár,
Székesfehérvár
- Merényi-Metzger Gábor, PhD.** történész, Budapest
Nagy László szakíró, Budapest
- Orsovics Yvette, Mgr., PhD.** egyetemi adjunktus,
Révkomárom
- Pesti János, dr.** ny. egyetemi docens, Pécs
Reszler Gábor főiskolai tanár, Nyíregyháza
Stieber József környezetmérnök, Budapest
Szabad Boglárka doktorandusz, Budapest
Szamorovszkyné Nagy Ibolya, dr. történész,
főiskolai tanár, Beregszász
- Székely András Bertalan, dr.** művelődésszociológus,
kisebbségkutató, Isaszeg
- Tóth Álmos** geológus, Budapest
- Várnai Ferenc, dr.** zeneszerző, népzenekutató, Pécs
Zika Klára újságíró, Budapest

A címlapon: Szabó József szobra Tokajban
(Hegyalja Fotó, Kecskeméti Tibor cikkéhez)

TARTALOM

ÉVFORDULÓK

Háromszáz éve kezdtek meg a pásztói cisztercita rezidencia építését (<i>Gortva János</i>).....	3
Bartók Béla emlékezete (<i>Várnai Ferenc</i>).....	6

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

<i>Sebestyén Gyula</i> : Az enlakai felirat 1668-ból (Részletek).....	8
„Hogy a község és környékének gazdasági kultúrája emeltessék”. A nagyberegai gazdasági ismétlőiskola vázlatos élettörténete (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>).....	10
A nagykátai Kossuth Lajos Hagyományörző Csoport (<i>Basa László</i>).....	15

FÓRUM

Bemutatjuk a Honismeret új szerkesztőjét. Beszélgetés Hála Józseffel (<i>Zika Klára</i>).....	23
---	----

SORSKÉRDÉSEK

Két csíki rendezvény a megmaradásunkért (<i>Székely András Bertalan</i>).....	26
---	----

HAGYOMÁNY

Macskazene Ybl Miklósna (<i>Gelencsér József</i>).....	29
„Lelkileg erősebb leszel, és tisztábban láatsz.” A böjt és a böjtölés napjainkban egy magyar görögkatolikus közösségben (<i>Szabad Boglárka</i>).....	38
Egy elfelejtett népszokás: a kántálás (<i>Kúti István</i>).....	45

EMLÉKHELYEK

Az utolsó Rákóczi „harangja” (<i>Merényi-Metzger Gábor</i>).....	48
Mátraverebély–Szentkút, a korszerűsített nemzeti kegyhely (<i>Limbacher Gábor</i>).....	50

KÖZGYŰJTEMÉNYEK

Múzeumandragógia a honismeret tükrében. A múzeum mint az egész életen át tartó tanulás, tudományos ismeretterjesztés bázisa (<i>Andrásné Marton Zsuzsanna</i>).....	55
---	----

TERMÉS

Szolnok, a „kétszeres” megyeszékhely, avagy a település közigazgatási létének évszázadai (<i>Kis Krisztián Bálint</i>).....	58
A györkönyi bor és a pincefalu története (<i>Brunn János</i>).....	66
Tordas, a „szövetkezeti” mintafalu (<i>Hámori Péter</i>).....	70
<u>A Börzsöny „nógrádikum”-a: a Honti-szakadék</u> Újra látogatható a Honti-szakadék (<i>Dukát Zsófia–Bezeckzy Árpád</i>).....	76
A Honti-szakadék földtani értékei (<i>Dulai Alfréd</i>).....	78

KRÓNIKA

Pongrácz Lajos születésének 200. évfordulóját ünnepelték Felsőtúron (<i>Kázmér László</i>).....	80
Szabó József, „a legnagyobb magyar geológus” szobrot kapott Tokajban (<i>Kecskeméti Tibor</i>).....	81
Dénes György-emléktábla Bódvaszilason (<i>Tóth Álmos–Hegedűs Gyula–Stieber József</i>).....	83
A Móri úti kereszt felújítása Zámolyon (<i>Lukács László</i>).....	85
Fekete Dezső Emléknapi Bácsalmáson (<i>Kiss Pál</i>).....	86
Kapcsolatfelvétel nagyváradi és székesfehérvári civil szervezetek között (<i>Dukrét Géza</i>).....	87
Cs. Vasváry Ibolya festőművész születésnapjára (<i>Andics János</i>).....	88
A 80 éves Juhász Antal köszöntése (<i>Bárkányi Ildikó</i>).....	90
Szer Üzenete Díj Fekete István írónak (<i>Bodó Imre</i>).....	93
<u>In memoriam</u>	
A kanász első fia. Megemlékezés Pál Pista bácsiról (<i>Gyenes Tamás</i>).....	93
Dr. Kapronczay József (1934–2015) (<i>Kolics Pál</i>).....	96

KÖNYVESPOLC

Majdán János: A közlekedés története Magyarországon (1700–2000) (<i>Nagy László</i>).....	97
Guttman Miklós: Nárái nyelvi múltjából (<i>Pesti János</i>).....	98
Sallai József (szerk.): Tiszaszentmárton (<i>Reszler Gábor</i>).....	100
Kovács Zsuzsanna: Értéktérmentők, jeles személyiségek Rábacsécsényben (<i>Gesztesi Tamás</i>).....	100
Németh Csaba–Varga László: Egy elveszett zászló nyomában. Tápiógyörgye és Nagymegyer kapcsolatának története (<i>Orsovics Yvette</i>).....	102
Babai Dániel–Molnár Ábel–Molnár Zsolt (szerk.): „Ahogy gondolja, úgy veszi hasznát”. Hagyományos ökológiai tudás és gazdálkodás Gyimesben (<i>Halász Péter</i>).....	104
Gaál Attila–Hadikfalviné Mányoki Elza: „Embersorsok a viharban”. Nagymányokiak az 1026-os lágerben (<i>Gesztesi Enikő</i>).....	106
HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA (Összeállította: <i>Halász Péter</i>).....	108

Tisztelt Szerzőink!

Kérjük, hogy a folyóiratunkba szánt írásaikat lehetőleg elektronikus úton egyszerű Word formátumban szíveskedjenek megküldeni a honismeret25@gmail.com címre. Továbbá kérjük, hogy a terjedelem kötöttségére való tekintettel a megküldött írás ne haladja meg a 4–5 oldalt (15–20 ezer leütést), az esetleges hivatkozások esetén lábjegyzetelést kérünk, a képmelléleteket szintén elektronikusan, lehetőleg 300 DPI felbontásban kérjük megküldeni. A szerzői korrektúrát szintén elektronikus úton küldjük meg. Lapzárta minden páratlan hónap 5-én, megjelenés minden páros hónap 10-én. A közlésre szánt cikkeket a szerző nevének, titulusának és címének feltüntetésével tudjuk fogadni.

a Szerkesztőbizottság

A Honismeret folyóirat megvásárolható:

MNM VERÁNÓ Könyvesbolt (1053 Budapest, Magyar u. 40.)

Néprajzi Múzeum Boltja (1055 Budapest, Kossuth tér 12.)

„Hogy a község és környékének gazdasági kultúrája emeltessék”¹

A nagyberegí gazdasági ismétlőiskola vázlatos élettörténete

Nagybereg² település jelenleg majdnem háromezer lelket számláló község az északkeleti nyelvhatár mentén, amely hosszú ideig mezővárosi rangban is volt. A XIII. században róla kapta elnevezését az északkeleti vármegye és az egyházkerület is, „*amit addig borsavainak hívtak, Beregnek kezdett nevezetni*”.³

A település iskolaügyéről szinte semmit nem tudunk a XX. század előtti időkből, pedig a község területén már a XII. században „*volt valamilyen helység*”, amelyről a *Váradí Regestrumban* feljegyzés található egy vádemelés kapcsán.⁴ Lehoczky Tivadar is (akit a mai napig Bereg vármegye egyik legjelentősebb krónikásának tartanak) csak annyit tudott a községben zajló oktatásról irni méltán híres monográfiájában, hogy 1595-ben a református hitközösség külön iskolával és tanítóval bírt, s hogy 1600-ban egy Dobrai Péter nevű iskolatanítója volt.⁵ Az ő tanügyi összeírása az 1869-es évvel kezdődött és 1880-al zárult, s a Magyar Királyi Statisztikai Hivatal adatait mutatta. Vagyis valójában mindössze egy évtizednyi időintervallumban tudunk kutakodni a Lehoczky-munkában az oktatásügy kérdésében.

Az alábbi tanulmányban a Nagybereg község területén létrehozott és viszonylag rövid ideig működő *külön szaktanítás, községi jellegű gazdasági ismétlőiskola* történetét próbáltuk rekonstruálni elsősorban a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTAL) beregszászi részlegén fellelt levéltári források alapján.⁶

A történeti háttér

A XIX–XX. század fordulóján a magyar oktatás intézményrendszerének alapja az elemi iskolák hálózata volt, amelynek működési elveiről az 1868. évi XXXVIII. tc. rendelkezett. Eszerint az iskolakötelezettség 6 éves kortól kezdődött és 12-ig tartott, azonban az elemi iskolák igazából csak négyosztályosak voltak, mivel faluhelyen 10 éves koruk körül (vagyis a negyedik elemi elvégzése után) sok gyermeket munkára adtak a szülők. A 12 éves korig iskolában tartásra a felső népiskola 5–6. osztályait próbálták általánosan kötelezővé tenni. Akik az elemi iskolát tovább nem folytatták, azok számára úgynevezett *vasárnapi ismétlőiskolát* hoztak létre, ahová 15 éves korukig voltak kötelesek járni: télen heti öt, nyáron heti két órát, s átismételni, rögzíteni az írás, olvasás, számolás képességeit. Azonban azt is meg kell jegyezni, hogy csak igen nehezen és ritkán engedték a szülők gyermekeiket a mindennapos iskola 5–6. osztályába is, nem hogy az ismétlőiskola óráira, mondván: ugyanazt csinálják, mint addig, annak meg mi értelme van? Az 1868-as törvény az elemi iskolákat a felekezetek kezén hagyta, de rendelkezett arról, hogy a falvakban, ahol legalább 30 tanköteles gyermek él, elemi népiskolát volt köteles a község felállítani. A XIX–XX. század fordulóján Magyarországon 12 655 községből 10 690 rendelkezett iskolával.⁷ Ez azt jelentette, hogy a falvak 84%-ában volt iskola.

Az iparfejlődés előrehaladtával városban egyre több gyermeket iparos vagy kereskedőinasnak adtak a szülők. Ez azonban egy sor problémát okozott, így 1884-ben a XVII. tc. előírta, hogy 50 iparos- vagy kereskedőinas megléte esetén hároméves tanonciskola felállítása kötelező az adott településen. Ezzel a városokban a tízéves gyermekeket sikerült tovább benntartani az iskolai oktatásban, ám a falusi tízévesek továbboktatását nem tudták még megoldani. Wlassics Gyula közoktatásügyi miniszter javaslatára született az a rendelet, amely szerint a falvakban a felső népiskolákhoz a vasárnapi ismétlőiskolák helyébe kétéves, úgynevezett *gazdasági ismétlőiskolákat* csatoljanak. Szerették volna úgy átalakítani a fa-

¹ KTAL 130. fond, I. opisz, 9. ügyirat, 49. lap.

² A település nevét a történelem során több alakban használták: Perek, Berek, Beregu, Beregh, Bereg, Nagy-Bereg, Nagy Bereg, Nagybereg.

³ *Lehoczky Tivadar: Beregvármegye monographiája. III. kötet. Különös rész nyolcz képpel. 1. rész. Ungvárott, nyomtatott Pollacsek Miksa Könyvnyomdájában, 1881. 75.*

⁴ Uo.

⁵ Uo. 87.

⁶ Megjegyzendő, hogy Nagybereg községről szinte semmi nem maradt fenn a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi részlegén. Egyedül az ebben a tanulmányban feldolgozott 130. fond egyetlen ügyirata, illetve a nagyberegí evangélikus református elemi népiskola mulasztási és jelenléti naplóját tartalmazó 430. fond.

⁷ *Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Osiris Kiadó, Bp., 2004. 41.*

lusi iskolák képzését, hogy a gyermekeket legalább 15 éves korukig iskolákban tartsák, s elsősorban mezőgazdasági alapismereteket és a szakszerű, valamint korszerű gazdálkodást is megtanítsák a felnővekvő nemzedék számára.⁸ Az első erre tett próbálkozás az 1896. évi 60.764. szám alatt kiadott szervezet és tanterv volt, ahol a hatévi mindennapos iskola után a tankötelesek számára – amennyiben azok száma elérte a 20 főt – gazdasági ismétlőiskolák szervezését tették kötelezővé. (Ahol nem jött össze a 20 fő, ott maradtak az általános ismétlőiskolák.) Ha a fent említett falusi iskolák és a mellékelt táblázat utolsó sorában szereplő gazdasági ismétlőiskolák számát nézzük a századforduló évében, akkor azt kell mondani, hogy ilyen gazdasági ismétlőiskolából nem is volt olyan sok, hisz a falusi iskolák 13%-a mellett működött csupán ilyen jellegű intézmény. A *Néptanítók Lapja* 1900-ban táblázatban tette közzé a gazdasági ismétlőiskolák számát tankerületek és fenntartásuk szerint. Alább a vidékünket érintő három megye idevágó adatait mutató táblázat rész található, amely szemléletesen láttatja, hogy miféleképpen a gazdasági ismétlőiskolák zömét az állam hozta létre és tartotta fenn, s csak csekély volt a községi fenntartásúak száma. A Magyar Királyság szintjén azonban pont fordított állapot uralkodott, ugyanis ott a községi fenntartásúak voltak túlsúlyban. S bár Bereg, Ugocsa és Ung vármegyékben felekezeti fenntartású gazdasági ismétlőiskola nem is volt, addig az országban ezek is számottevő növekedést mutattak.

Gazdasági ismétlőiskolák Kárpátalja történeti vármegyéiben (1900)

A tankerület neve	Gazdasági ismétlőiskoláinak száma			Összesen
	állami	községi	felekezeti	
Bereg	37	11	—	48
Ugocsa	10	1	—	11
Ung	16	7	—	23
Összesen a M. Kir.-ban	565	684	171	1420

(Forrás: *Néptanítók Lapja*, 1900. 45. szám. 2.)

Külön minőségi kategóriába tartoztak az állandó gazdasági szaktanítóval bíró ismétlőiskolák, amelyeknek nemcsak fenntartását vállalta a Magyar Királyi Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM), hanem oda megfelelő szakvégzettséggel rendelkező gazdasági szaktanítót is rendelt, kiknek bérét és lakhatását az állam fizette, nem a község.⁹ A községektől cserében azt kérték, hogy bizonyos földterületet biztosítsanak az iskola számára művelésre. Az első külön szaktanítós gazdasági ismétlőiskolák megszervezését a minisztérium még az 1897/98. tanévben elkezdte. Az ilyen iskolák föllállítására jelentkező községek közül Bavanistye, Békéscsaba, Gyöngyös, Hajdúszoboszló, Hatvan, Kecskemét, Kiskundorozsma, Munkács, Négyfalu és Zalaegerszeg lett kiválasztva. Később Kecskemét a szervezéstől visszalépett, Gyöngyösre pedig megfelelő képzettségű, szülő- és borgazdaságot értő tanító hiánya miatt nem került iskola. Kecskemét helyett Nádudvar nyert gazdasági ismétlőiskolát.¹⁰ Az 1898/99. tanév folyamán Kunhegyesen szerveztek 9 hold területtel, az 1899/1900. tanév elején pedig Csongrádon és Makón létesült ilyen gazdasági ismétlőiskola 19, illetve 20 hold gyakorlati területtel.¹¹ Az 1899/1900. tanév végére immár tizenkét ilyen gazdasági ismétlőiskola volt a Magyar Királyság területén. A kijelölésnél a területi szempontokat is figyelembe vették, de még így is az iskolák nagyobb része az Alföldre esett.

Az 1900. évre felszaporodó állandó gazdasági szaktanítóval bíró gazdasági ismétlőiskolából az egész Magyar Királyság területén már 23-at tartottak nyilván,¹² amelyek közül az egyik pont a nagy-

⁸ A XIX. század végéig a gazdasági képzést a felsőbb gazdasági iskolák szolgálták.

⁹ Az ilyen iskolához csak olyan tanítókat neveztek ki, illetőleg választhattak meg, akik a tanítói képesítés megszerzése után a földművelésiskola egész, tehát 2 évi tanfolyamát szabályszerűen elvégezték. Az első tanfolyam 1896. évben kezdődött, amikor is egyszerre 10 tanítót vettek föl, s a felvettek évi 400 forint ösztöndíjban részesültek. Az első ilyen gazdasági tanfolyamon résztvevő tanítók (időközben kettő kimaradt, s csak 8 maradt) az 1897/98. tanévben végeztek. Lásd: A külön szaktanítós gazdasági ismétlőiskolákról. *Néptanítók Lapja* 30. évfolyam, 27. szám, 1900. július 5. 3.

¹⁰ A külön szaktanítós gazdasági ismétlőiskolákról uo. mint előbb.

¹¹ A külön szaktanítós gazdasági ismétlőiskolákról uo. 4.

¹² Név szerint a következő településeken: Bavanistye (Temes), Békéscsaba, Csongrád, Hajdúszoboszló, Hatvan, Kiskundorozsma, Kunhegyes, Nádudvar, Négyfalu (Brassó), Zalaegerszeg, Gyoma, Makó, Mezőtúr, Udvard, Heves, Szolnok, Nyírbátor, Nagyberég, Szaniszló (Szatmár), Nagyszalonta, Kaba, Székudvar, Szeghalom (Békés). Erről lásd: *Néptanítók Lapja* 30. évf., 1900. 45. szám. 2–3.

beregi volt. A földművelési miniszter az 1899/1900. tanévben 12 okleveles tanítót vett föl évi 800 korona ösztöndíjjal a földművesiskolák kétéves tanfolyamára, akiket az újonnan megszervezendő gazdasági ismétlőiskolákhoz évi 1200 korona fizetés, 300 korona lakhatási hozzájárulás és a gazdaság tiszta jövedelmének 20%-ával önálló gazdasági szaktanítóként szándékoztak alkalmazni.¹³ Ezek az ismétlőiskolák akkor általában csak a fiúk számára nyújtottak gazdasági ismereteket, ám az oktatási miniszter a lányok számára is akart gazdasági ismétlőiskolákat felállítani, amelyben a konyhakertészet, baromfitegyesítés, a háziállatok gondozása, a női kézimunka, a háztartás és talán a háziiparnak egynehány fajtája képezte volna a gyakorlati tanítás anyagát.

A gazdasági ismétlőiskolák számának folyamatos emelkedése és speciális oktatási rendje 1902-re elkerülhetetlenné tette a számukra külön megfogalmazott szervezet és tanterv elfogadását. A VKM a 104.66.569/1902. számú rendeletében tette ezt meg, melynek I. fejezet 1 paragrafusában lefektette, hogy a gazdasági ismétlőiskolák megszervezésének kötelezettségét még az 1868. évi XXXVIII. tc. 50. és 55. paragrafusa írta elő. Ugyanitt olvashatók a gazdasági ismétlőiskolák típusai is: mezőgazdasági, gyümölcsstermesztési, szőlőművelési, konyhakertészeti és erdőgazdasági.¹⁴ A fenti rendelet 2. paragrafusa immár kötelezővé tette, hogy a határozat életbelépésétől számított egy éven belül minden községi általános ismétlőiskolát átszervezzenek gazdasági ismétlőiskolává, ám annak típusáról a községi képviselőtestület és az iskolaszék dönthetett.¹⁵

A nagyberegi iskola felállításának körülményeiről

Nagybereg közelében, tőle északnyugatra helyezkedett el a Szernye-mocsár, amelynek lecsapolását 1874-ben kezdték el.¹⁶ Ennek következtében mintegy 29 ezer katasztrális hold terület került mezőgazdasági művelés alá a községben.¹⁷ Mivel a település lakossága főleg mezei munkákból élt, ezért a falu elöljárói úgy vélték, hasznos lenne a Magyar Királyi Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium által 1896-ban kezdeményezett gazdasági irányultságúvá átalakítani az ismétlőiskolájukat. Nagybereg község képviselő-testülete (a levéltári hiányos iratokból is kihámozhatóan) még 1899-ben kérte az iskola megszervezését a minisztériumtól.¹⁸ Ugyanekkor az egyes megyékből még 47 nagyobb község jelentette be óhaját ilyen iskola felállítására Nagyberegen kívül. A 48 jelentkező közül a minisztérium a külön szaktanítós gazdasági ismétlőiskolák alapítási helyeinek a következőket választotta: Nagyszalonta (Bihar megye), Hajdúböszörmény, Mezőtúr (Jász-N.-K.-Sz.-megye), Nyírbátor (Szabolcs megye), Heves (Heves megye), Udvard (Komárom megye), Szigetvár, Nagybereg (Bereg megye), Székudvar (Arad megye), Somorja (Pozsony megye), Szeghalom (Békés megye) és Szaniszló (Szatmár megye).¹⁹ A községi elöljárók kérelmére a magas instanciától az 1900. év elején érkezett levélben válasz a pozitív elbírálásról. Ez utóbbiról Nagybereg község képviselő-testülete közgyűlésének 6. számú jegyzőkönyve alapján a beregi körjegyző, Szendrey Lajos 1900. március 4-én számolt be. A minisztérium 20 hold föld biztosítását kérte cserébe a községtől, amelyet a gazdasági tanító kezelése alá adnak majd, s melynek tiszta jövedelméből 20% a tanítóé, 80% pedig a községet illeti meg.²⁰ Itt olvasható még az is, hogy milyen célból állítja fel a minisztérium a mintagazdaságot.²¹ A 22 fős képviselőtestületből (amelynek tagja volt a református lelkész, Vígvári Mihály is) hárman a 20 hold átengedése ellen szavaztak,²² míg 19 tag az átengedés mellett voksolt.²³ A határozat pozitív eredményét először Bereg vármegye Közigazga-

¹³ Uo. 2.

¹⁴ A gazdasági ismétlő-iskola szervezete és tanterve. (Kiadott a 66.569/1902. számú rendelettel.) Magyar Királyi Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, Rendeletek Tára, 798–799. Elérhető: www3.arcanum.hu

¹⁵ Uo. 799.

¹⁶ *Botlik József*: Volt egyszer egy Szernye-mocsár I. Honismeret 2001. (29. évfolyam) 5. sz. 72.

¹⁷ KTÁL 130. fond, 1. opisz, 9. ügyirat, 14. lap: *A nagy-beregi magyar királyi gazdasági ismétlő iskola gazdaságának berendezésére és üzembehozatalára vonatkozó tervzet.*

¹⁸ KTÁL 130. fond, 1. opisz, 9. ügyirat, 49. lap.

¹⁹ A külön szaktanítós gazdasági ismétlőiskolákról Néptanítók Lapja 30. évf., 27. sz. 1900. július 5. 5.

²⁰ KTÁL 130. fond, 1. opisz, 9. ügyirat, 1. lap: *Kivonat Nagy-Bereg község képviselőtestülete által 1900. évi Március hó 4. 6. sz. alatt tartott közgyűlés jegyzőkönyvéből.*

²¹ A mintagazdaság felállításának célja a tanulmány főcímében olvasható, vagyis: „*Hogy a község és környékének gazdasági kultúrája emeltessék*”, lásd KTÁL 130. fond, 1. opisz, 9. ügyirat, 49. lap.

²² Akik a gazdasági iskola ellen szavaztak: Fagyas István, Nagy Pál és Füzesi András, lásd KTÁL 130. fond, 1. opisz, 9. ügyirat, 1. lap.

²³ Akik a gazdasági iskola mellett szavaztak: Vígvári Mihály, Szász Gábor, Reiter Simon, Kozák Antal, Varjú Miklós, Künsztler József, Kopor Károly, Feuermann Jakab, id. Mester András, ifj. Mester András, ifj. Nagy József, Fancsik Béla, Orbán István, Sipos Pál, Kovács Gábor, Füzesi Kálmán, Derczeni Pál, ifj. Nagy András és Szendrey Lajos, lásd Uo.

tási Bizottságához jutatták el, majd onnan azt Budapestre továbbították. A VKM 1900. május 16-án Bereg vármegye Közigazgatási Bizottságához írt válaszlevelében értesítette az illetékeseket, hogy Nagyberegen községi jellegű gazdasági ismétlőiskolát hoz létre kellően képesített gazdasági szaktanítóval. A levél nemcsak bejelentette az iskola létrehozásának szándékát, de rendelkezett több konkrét dolgot érintőleg is, mint például a földterület felosztásáról,²⁴ a haszonállatokról,²⁵ az épületekről²⁶ és a pénzügyi tervezetről is, amelyek teljes értékében 18 000 koronát tettek ki.²⁷ Ez a levél keletkezése után egy hónap múlva érkezett meg Beregszászba, ekkor készült róla a hivatalos másolat. A főispán még aznap sietett haladéktalanul megköszönni a minisztériumnak a jó hírt az új intézmény alapításáról. Am a hivatali bürokrácia akkor is lassan mozdult, nemcsak a korabeli posta, melynek egy egész hónapjába tellett a miniszteri levelet kézbesíteni Budapestről Beregszászba. Ez pedig erősen hátráltatta a VKM azon elképzelését, hogy már 1900. szeptember 1-jétől beindítsa az iskolát. Igaz, köszönőlevelében a főispán azonnal tudatta Budapesttel, hogy valószínűleg nem fog sikerülni a szeptemberi iskolaindítás, mivel a megyei közgyűlésben csak ősszel tudják felterjeszteni a kérdést.²⁸ Szendrey, a beregi körjegyző június 7-én morgósan vette tudomásul a főispáni levélben közölteket, amit a másolat hátoldalára fel is vezetett.

A minisztériumban nem vehették jó néven a vármegye ilyen hozzáállását és viselkedését, mert a 68 269. sorszámú táviratban arra utasította a Bereg vármegyei királyi tanfelügyelőt, hogy akkor legálább előzetesen hagyassa jóvá a Törvényhatósági Bizottság ülésén „a nagy beregi szaktanítós gazdasági ismétlőiskolára” vonatkozó határozatot. Szentpétery Endre, aki ekkor Bereg vármegye királyi tanfelügyelői posztját töltötte be, persze hogy próbálkozott, ám az említett bizottság nem volt hajlandó még szeptember közepén sem előzetes jóváhagyását megadni. A tanfelügyelő erről 1900. szeptember 22-én ugyancsak táviratban értesítette felettes minisztériumát,²⁹ ám a vármegye alispánjától is elutasító választ kapott még szeptember 6-i átíratára is, mondván, az alispán nem illetékes egy személyben jóváhagyni a határozatot, csak az ősi vármegyei közgyűlés,³⁰ amely október 4-ére volt kitűzve. A korabeli forrásokat lapozgatva felmerül az olvasóban: vajon ennyire nagy volt a demokrácia a vármegye legfelsőbb szervében, hogy sem a főispán, sem az alispán nem hagyhatott előzetesen jóvá egy állami alapítású iskolára vonatkozó határozatot, vagy esetleg a kényelmes semmittevés és felelősségnélküliség léteben leledző előljárók ezzel hátrították el maguktól a felesleges hivatali papírmunkával járó elfoglaltságot?

Mindeközben a vallás- és közoktatásügyi miniszter szeptember 27-én a nagyberegi külön szaktanító, községi jellegű gazdasági ismétlőiskolánál létrehozott állásra kinevezte Nagy Kálmán okleveles néptanítót, aki az Algyógyi³¹ Magyar Királyi Állami Gróf Kún Kocsárd Székely Földműves Iskola kétéves gazdasági tanfolyamát is elvégezte. A vármegye időhúzása miatt a minisztérium október 15-ére tűzte ki az iskola megnyitását, ill. az új tanító eskütételét.³² Minderről Szendrey körjegyző haladéktalanul értesítette a községi előljárókat, s így Nagy Kálmán már október 9-én letette az esküt tekintetes Szentpétery Endre királyi tanfelügyelő előtt.³³ A minisztérium, ahogyan értesült a tanító eskütételéről, október 20-án már rendeletben utasította a Beregszászi Adóhivatalt Nagy Kálmán illetményének folyósításáról a közoktatásügyi tárca terhére.³⁴ Ám mindezt az adóhivatal csak azután tudta teljesíteni, hogy

²⁴ A helyi viszonyok figyelembevételét kiemelve osztotta fel a 20 holdat: 2 hold szőlőre és kertre, 2 hold udvarra és lucernásra, valamint 16 hold gazdasági növénytermesztésre, lásd KTÁL 130. fond, 1. opisz, 9. ügyirat, 2. lap: *Hivatalos másolat A Magyar királyi vallás- és közoktatásügyi Ministertől 31294/900 szám. Beregvármegye közigazgatási bizottságának.*

²⁵ Fogatos erőként 2 db igazható tehenet és egy lovat, haszonállatnak 1 tehenet, 2 kocát és baromfit, lásd Uo.

²⁶ Főépületként: 1 tanítói lakás, 1 tanterem és 1 munkaterem; gazdasági épületként: 1 cselédlakás, 4 istálló, 1 kistakarmányos, kismagtár, gépes eszközkamra, disznóól, szekérszín, tyúkól, méhes, lásd Uo.

²⁷ Épületekre: 13 000 korona; állatok beszerzésére (3 db tehén, 1 ló, 2 koca, baromfi és méhcsaládok): 1500 korona; eszközök és gépek beszerzésére: 2000 korona; tanfelszerelésre és egy évi forgatókére: 1500 korona, lásd KTÁL 130. fond, 1. opisz, 9. ügyirat, 2. lap.

²⁸ KTÁL 130. fond, 1. opisz, 9. ügyirat, 3. lap.

²⁹ KTÁL 130. fond, 1. opisz, 9. ügyirat, 4. lap.

³⁰ Uo. 5. lap: *Beregvármegye alispánjának levele Tekintetes Szentpétery Endre kir. tanfelügyelő urnak.*

³¹ Algyógy városa akkor Hunyad vármegye egyik járasszékhelye volt, amely az 1920-as trianoni szerződés óta Romániához tartozik.

³² KTÁL 130. fond, 1. opisz, 9. ügyirat, 6. lap: *A Magyar Királyi Vallás- és Közoktatásügyi Minister levele 27 686. szám alatt.*

³³ Uo. 7.–8. lapok.

³⁴ KTÁL 130. fond, 1. opisz, 9. ügyirat, 10. lap.

a székelyföldi Algyógyi Magyar Királyi Állami Gróf Kún Kocsárd Székely Földműves Iskola igazgatója november 19-én kelt küldeményével megérkezett Beregszászba a tanító minősítési és szolgálati táblázata.³⁵

Az iskola működéséről és megszűnéséről

1900 októberének közepén végre elindult a gazdasági ismétlőiskola Nagyberegen. A község által kiutalt 20 katasztrális hold felmérésére a VKM Nitsmann Jenő magyar királyi gazdasági szaktanárt kérte fel Ungvárról. Nitsmann még az ősz folyamán elvégezte a földek bejárását, s 1901. március 10-én benyújtotta a minisztériumnak az állami gazdasági ismétlőiskola gazdaságának berendezésére és üzembe helyezésére vonatkozó tervezetét. A tervezet részletesen taglalta a kiutalt földek fekvését, éghajlatát és a terület javasolt felosztását egyaránt.³⁶ Az ügyiratba fűzött források igen hiányosak nemcsak az időrend, de a történetben szereplő felek iratait illetően is. Ezért nem tudtuk kideríteni annak az okát, hogy bár 1900 márciusára sikerült az iskolaszéki tagságot megválasztani a községben, azok miért vonakodtak letenni az esküt. Az viszont kiderült, hogy a főispánnak kellett külön utasítania a Tiszaháti járás főszolgabíróját, hogy az hasson oda: a tagok haladéktanul tegyék le az esküt.³⁷ Az eskütétel ügyét a községi közgyűlés mégis egy teljes hónapig halogatta, míg végül 1901. április 14-én végre megejtették. A héttagú testületből egy a református lelkész, egy pedig maga a szaktanító volt. Fennmaradt azonban az iskolaszéki tagok első névsora is.³⁸

Csak nem haladt simán a gazdasági ismétlőiskola sora Nagyberegen, mivel valamikor az 1900. év vége felé Nagy Kálmán helyét egy Jancsó Gerő nevű szaktanító foglalta el, akinek 1901 nyarán vagy kora őszén történt elhalálása miatt a minisztérium a nagyberegi szaktanítós ismétlőiskolába 1901. október 11-én már Molnár Jenőt nevezte ki, akit Lugosról³⁹ helyeztek át.⁴⁰ Az új szaktanító november 15-én tette le hivatali esküjét, s A. M. Kir. Adóhivatal december 8-án már minősítési táblába is vezette, amelyről a tanító úr is írásban kapott értesítést.⁴¹ Illetménye 1200 korona éves fizetés és 300 korona lakhatási térítés volt, mivel tanári lakással nem rendelkezett az említett intézmény, s ezért Molnár Jenő is albrétben kényszerült lakni, akárcsak elődei. Ám a szaktanárok személyváltozása ellenére az 1900/01-es tanévben teljes mértékben jól működött az új iskola.

Ezen a ponton „filmszakadás” van a történetben, mivel arról, hogy valójában mi is történhetett a község előljárói és a gazdasági ismétlőiskola szaktanítója, esetleg a megyei tanfelügyelő között, a fennmaradt korabeli források szövegéből következtetni nem lehet. Ami egyértelmű, az az, hogy az új 1901/02-es tanévben a községi képviselő-testület a bíróval az élen szembefordult az intézménnyel, s mindent megtettek működésének ellehetlenítéséért. Erről a főispán 1901. december 28-i keltezésű leveléből értesülhetünk. Ebből a levélből közvetve az is kiderül, hogy a községi képviselő-testület november 24-én határozatban elégtelennek minősítette a gazdasági ismétlőiskola működését, s erről a véleményéről a vármegye Közigazgatási Bizottságát is értesítette. A vármegye mindenképpen szerette volna megtartani az iskolát, s ennek érdekében az alispánt, Jobszty Gyula kir. tanácsost és a tanfelügyelőt arra kérte, hogy szálljanak ki Nagyberegre és próbálják meg rendezni az ügyet.⁴² Az alispáni kiszállás nem járhatott sok sikerrel, ugyanis az 1902. április 20-án született jegyzőkönyvből már arról értesülhetünk, hogy a nagyberegi állami gazdasági szaktanítós ismétlőiskola gondnoksága és iskolaszéke lemondott hivataláról, mivel tudomásul vette, hogy a felsőbb hatóság beszüntette 1902-ben az iskola fenntartását. A hattagú iskolaszéki tagság mind ellenjegyezte a jegyzőkönyvet.⁴³

³⁵ Uo. 11. lap: *Az Algyógyi Magyar Királyi Állami Gróf Kún Kocsárd Székely Földműves Iskola (E.M.K.E. alapítás) igazgatójának levele Beregvármegye Tekintetes kir. Tanfelügyelőségének.*

³⁶ KTÁL 130. fond, 1. opisz, 9. ügyirat, 13–41. lapok: *A nagy-beregi magyar királyi gazdasági ismétlő iskola gazdaságának berendezésére és üzembehozatalára vonatkozó tervezet.*

³⁷ KTÁL 130. fond, 1. opisz, 9. ügyirat, 42. lap.

³⁸ Szász Gábor, ifj. Nagy András, ifj. Mester András, ifj. P. Füzesi András és Kovács Gábor, lásd KTÁL 130. fond, 1. opisz, 9. ügyirat, 43. lap.

³⁹ Lugos városa akkor Krassó-Szörény vármegye székhelye volt, amely jelenleg az 1920-as trianoni szerződés óta Romániához tartozik.

⁴⁰ KTÁL 130. fond, 1. opisz, 9. ügyirat, 44. lap: *A Magyar kir. Vallás és Közoktatási Minister levele Bereg vármegye kir. Tanfelügyelőségének 24./73311 szám alatt.*

⁴¹ Uo. 47–48. lapok.

⁴² KTÁL 130. fond, 1. opisz, 9. ügyirat, 49. lap.

⁴³ Vígvári Mihály ref. lelkész, iskolaszéki elnök; tagok: Szász Gábor szaktanító, ifj. Nagy András, ifj. Mester András, ifj. P. Füzesi András, Kovács Gábor, lásd KTÁL 130. fond, 1. opisz, 9. ügyirat, 51. lap: *Jegyzőkönyv a nagy-beregi állami gazdasági szaktanítós ismétlőiskola gondnokságának, illetve iskolaszékének 1902. évi áprilisi hó 20. án tartott gyűléséről.*

Vagyis a levéltárban hiányosan fennmaradt források alapján úgy tűnik, hogy az állami gazdasági szaktanítós ismétlőiskola mindössze két tanévet működött Nagyberég községben. Ám ebben az ügyiratban az utolsó befűzött forrás egy 1904. április 24-én kelt, kézzel írt jegyzőkönyv, amely a nagyberégi községi általános gazdasági ismétlőiskola iskolaszéki üléséről készült. Két dolog is feltűnik e jegyzőkönyv címlapján: az egyik, hogy még 1904-ben is létezett az 1902-ben felszámolt ismétlőiskola, a másik, hogy két évvel később már nem *államinak* nevezik az intézményt, hanem *községi általános*nak. Az iskolaszék továbbra is hattagú, s annak elnöke még mindig Vígvári Mihály református lelkész, s Szász Gábor az ismétlőiskolai tanító.⁴⁴ Utóbbi arról tett beszámolót az iskolaszéki tagságnak, hogy a tanulók február–április folyamán szinte egyáltalán nem látogatták az iskolát, így nem engedi azokat vizsgához. A község előljáróságának az iskolához történő ellenséges hozzáállása itt is előkerült, mivel a tanító szerint a képviselő-testületnek kellett volna a tanulók iskolalátogatási ügyében eljárnia, de az semmit sem tett az ügyben.⁴⁵

Ugyancsak furcsa, hogy egy másik fondban, ahol a község református népiskolájának pár tucat látogatási naplóját őrzik, egy 1908/09-es naplón ez a felirat áll: *A nagyberégi községi gazdasági ismétlőiskola mulasztási naplója*,⁴⁶ illetve ugyanezen tanévi jelzetű mindennapi fiúiskola mulasztási naplója első belső borítóján pedig ott van külön oszlopba szedve a gazdasági ismétlőiskola és a református népiskola iskolaszéki tagságának a névsora.⁴⁷ Mindez arra is engedhet következtetni, hogy az 1902-es állami finanszírozás megszüntetése után a községben a református egyház átvehette a gazdasági ismétlőiskola fenntartását, s ezért szerepelhetett még 1909-ben is ez a látogatási napló címlapján és belső borítóján.

Szaborovszkyné Nagy Ibolya

A nagykátai Kossuth Lajos Hagyományőrző Csapat

2015. július 5–10. között Szekszárdon tartották meg a Honismereti Szövetség XLIII. Honismereti Akadémiáját. A szövetség legrangosabb rendezvényét minden évben rotációs alapon más és más településen rendezik.

Itt kerül sor az elismerések átadására is. 2015. július 5-én a nagykátai Kossuth Lajos Hagyományőrző Csapat húszéves tevékenysége elismeréséül a Honismereti Szövetség *Emléklapját* kapta. A Pest megyei egyesületek, civil szervezetek közül egyedül a nagykátai gyerekek részesültek ebben az elismerésben.

A Szekszárdon megrendezett akadémia házigazdája köszöntőjében fogalmazta meg a honismeret feladatát. „Amikor az ember határozott cél felé tart, nagyon fontos, hogy az útnak is szenteljen figyelmet. Az út az, amely mindig megmutatja a célba érés legjobb módját, s útközben gazdagodunk.” Paulo Coelho gondolata a mi esetünkben arra utalhat, hogy egy gyermekközösség miként tudja megvalósítani, miként tudja vonzóvá tenni a tizenéves korosztály számára a hazaszeretet, a honismeret magasztos célját. A továbbiakban arra szeretnék választ adni, hogy mit tett a szakkör és a csapat ezen célok megvalósítása érdekében, s az ezen az úton mivel is érdemelte ki a gyermekközösség a felnőttek elismerését.

Így kezdődött

1994 szeptemberétől kezdtem el tanítani egykori iskolámban, a sokáig csak Vásár téri iskolaként ismert épületben, a Mátray Gáborról elnevezett oktatási intézményben. Már korábban is tudtam arról,

⁴⁴ Tagok még az iskolaszékben: Horváth István, Kopor Károly, ifj. Mester András és Kovács Gábor, lásd KTÁL 130. fond, 1. opisz, 9. ügyirat, 53. lap: *Jegyzőkönyv a nagyberégi községi általános gazdasági ismétlőiskola iskolaszékének 1904. évi április hó 24-igüléséről.*

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ *A nagyberégi református elemi népiskola iratai*, KTÁL 430. fond, 1. opisz, 5. ügyirat, 1. lap.

⁴⁷ A gazdasági ismétlőiskola iskolaszéki tagsága ekkor: Horváth István, Füzesi András, Kopor Károly, ifj. Mester András és Kovács Gábor, illetve a szaktanító Szász Gábor és a lelkész Vígvári Mihály, lásd KTÁL 430. fond, 1. opisz, 8. ügyirat, 1. lap: *A nagyberégi református elemi mindennapi fiúiskola III–IV. osztályának mulasztási naplója az 1908/9. tanévben.*